

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЕТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ

Стає все більш очевидним, що людство підійшло до межі екологічної катастрофи, за якою настане незворотне руйнування біосфери і загибель цивілізації – якщо воно не стане на шлях сталого розвитку. «Для усіх живих систем характерні два шляхи адаптації до довкілля: змінювати довкілля для своїх потреб або змінювати себе чи свою поведінку, прилаштовуючись до довкілля. Люди створювали будівлі, пристрої, машини для того, щоб змінити довкілля для своїх потреб, вважаючи ці потреби важливішими за закони природи. Тепер настав час змінювати суспільство, щоб адаптувати його до довкілля і таким чином уникнути екологічних проблем, для чого необхідні **зміни суспільної моралі**» [2, с.10].

Щоб перейти до сталого розвитку, необхідно кардинально змінити спосіб життя людства, а для цього – здійснити перехід від антропоцентричного світогляду до екоцентричного або екоетичного: поважати природу у її цілісності та визнавати право на життя інших істот незалежно від їх утилітарного значення для нас, тобто не нищити їх та середовище їх існування. Як сказав Мішель Камдесю, у минулому директор-розпорядник МВФ: «XXI століття стане століттям етики – або його не буде взагалі».

«Завдання етики збалансованого розвитку – звернути увагу суспільства на існуючі проблеми розвитку і спонукати людей шукати оптимальні шляхи їх розв’язання. При цьому важливо, щоб кожна людина усвідомила, що без її втручання ніякий уряд ці проблеми не розв’яже [2, с. 5], тобто кожен громадянин має відчувати особисту відповідальність за все, що відбувається в рідній країні. У даній роботі запропоновано методи досягнення такого рівня відповідальності через формування екоетичного світогляду.

Ключова позиція у формуванні екоетичного світогляду належить системі освіти. Щоб долучитись до найновіших досягнень в освіті, Україна підписала у 2005 р. Болонську Декларацію, однак до цього часу практичне впровадження Болонського процесу не здійснено у повному обсязі. Відставання української освіти від світових стандартів у галузі екології особливо небезпечне, тому що призводить до стрімкого поглиблення екологічної кризи і незворотного руйнування екосистем, яке у значній мірі відбувається через загальну екологічну неграмотність населення, в тому числі й осіб, які приймають рішення.

Досвід спілкування зі студентами різних напрямків підготовки багатьох ВНЗ показав, що рідну природу вони знають, як правило, гірше, ніж природу далеких країн. Більшість із них може назвати лише два-три види рослин, повз яких проходять щодня, не мають уявлення про фауну. Ще нижчий рівень екологічної грамотності у решти населення (хоча всі вчилися у школі). А якісь знання про взаємозв’язки у природі відсутні повністю.

На жаль, для більшості співгромадян (у тому числі студентів) мова природи, мова екології – іноземна. Найкраще іноземну мову вивчати методом «занурення». Наприклад, у Великобританії діти емігрантів, абсолютно не знаючи англійської, йдуть до школи разом із місцевими дітьми і уже через два тижні чудово все розуміють і розмовляють. Метод занурення – це на сьогодні єдиний реальний спосіб боротьби з масовою екологічною неграмотністю населення і особливо – студентів, можливість подолати її не у віддаленій перспективі, а за декілька років.

Але куди ж занурюватись, якщо на сучасному етапі нашої «екоетичної еволюції» відбувається в основному реплікація цинізму, коли діти виростають в оточенні природознищення – як у місті, так і в селі – і таким же чином виростають і їхні діти. Якщо цього зачарованого кола не розірвати, то скоро не буде ні природи, ні етики, ні нас.

Необхідно створити середовище, де відбувалася б реплікація екоетичного (екоцентричного) світогляду.

Відомий німецький екофілософ К.-М. Маєр-Абіх, підкреслює що екоцентризм стане реальністю тоді, коли кожна людина – і селянин, і рядовий службовець, і особи, що приймають рішення, і монархи – будуть сприймати себе як рівноправну частку цілісності природи і спрямують свою діяльність на те, щоб зробити світ з людьми ліпшим, ніж він був без людей. А щоб відчувати себе рівним і рідним з іншими істотами, необхідно не лише знати про них щось на рівні абстрактного мислення, а й знати їх особисто, на рівні відчуттів: на вигляд, дотик, запах і т.д. Бо лише таке, емоційно-чуттєве знання нас зачіпає, а не абстрактне. «Когнітивна інформація зворушує нас тільки тоді, коли, пройшовши крізь наші відчуття, вона зачіпає нас за живе... Це означає, що **плекання відчуттів було б найважливішою передумовою нової екологічної політики**. Нині саме це є найважливішим суспільним завданням ... На тлі формування розумових здібностей формування відчуттів неприпустимо ігнорується вже в школі. Тобто треба навчитися спілкуватися з тваринами, рослинами, ландшафтами та природними стихіями. ... Яким же чином досягти того, аби первозданність природи більше не порушувалася? Найліпше – творчою радістю від збагачення світу життям» [1, с. 21].

Саме тому необхідно спочатку інтелектуальну еліту суспільства – студентів, а в перспективі і все населення – познайомити із сусідами по екосистемі: і звичайними фоновими видами, і червонокнижними, а також із методами їх захисту і збереження, – на емоційно-чуттєвому рівні і «плекати ці відчуття» протягом усього навчального процесу (а вчимося ми все життя).

Для переходу українського суспільства до сталого розвитку екологічна освіта має виконати три взаємопов'язаних завдання:

1) познайомити людей (і в першу чергу – студентів) із елементами рідної природи на емоційно-чуттєвому рівні;

2) донести до них фундаментальні положення екологічної етики і в результаті навчити поважати природу як рівноправного партнера, тобто сформувати екоетичний світогляд;

3) навчити, яким же чином кожен має діяти, щоб реалізувати цю повагу на практиці.

Розглянемо, як в освітніх закладах виконуються ці завдання. Про значення екологічної освіти для перебудови світоглядних основ суспільства сказано дуже багато, але досі не знайдено такої методики викладання екології у ВНЗ, яка в результаті навчального процесу випускала б фахівців із усталеним екоетичним світоглядом, скоріше мова йде лише про постановку такого завдання та заклики виконати його.

Аналізуючи пріоритетні напрямки розвитку освіти у світі, Т. Саєнко, зокрема, відзначає: «Одним із головних принципів екологізації освіти є створення спеціального навчального середовища, під яким в психолого-педагогічній науці розуміють систему, яка формує безперервний потік навчальних впливів, протиставляючи їх дотиковим заходам. Дотикові навчальні впливи не сприяють глибокому зануренню слухача в навчальний процес, на відміну від використання середовища, в якому підтримується постійний емоційний зв'язок зі студентом чи групою. Дотиковим вважається наше сьогоднішнє навчання, а робота в **спеціальному освітньому середовищі – тренінгом**» [4, с. 226].

Звичайно, ефективність навчання в процесі тренінгів вища, особливо за умови створення відповідно спрямованого **активного спеціального освітнього середовища**. Зокрема, «розвивальне середовище – це таке освітнє середовище, яке може забезпечити комплекс можливостей для розвитку усіх суб'єктів освітнього процесу; задовольнити потреби усіх соціальних і вікових рівнів та **трансформацію моральних цінностей суспільства у внутрішні для кожного його учасника**» [4, с. 229]. Останнє є найважливішим, бо «в умовах сучасної екологічної кризи особливі надії покладаються на зміну світогляду кожної особистості у напрямі усвідомлення того, що людина є частиною

природи і повинна обмежувати задоволення своїх матеріальних потреб, яке відбувається за рахунок вичерпання природних ресурсів і руйнування екосистем» [2, с. 11].

Таке активне освітнє середовище «забезпечує можливість самостійної активної пізнавальної роботи слухачів у ході занять завдяки використанню відеоматеріалів, екологічних карт, атласів та еколого-інформаційних комп'ютерних технологій, що підвищує ефективність засвоєння нового матеріалу» [4, с. 232]. Безумовно, використання наглядного матеріалу сприяє засвоєнню матеріалу. Але по-справжньому адекватним сприйняття матеріалу на екрані буде лише тоді, коли глядачі уже бачили ці об'єкти раніше безпосередньо, своїми очима, бажано зблизька, а ще краще – спілкувались з ними особисто, відчували їх на дотик, чули їх звуки і т.д. (коли це можливо). Опитування показує, що практично 100% людей, побачивши об'єкти в реальності, зізнаються, що уявляли їх зовсім по-іншому з фотографій чи відео.

Отже, в ідеалі викладання екології має відбуватись за такою схемою: заняття на природі (чи в ботанічному саду, зоопарку, лабораторії і т.д.), де викладач знайомить студентів, наприклад, із видовим складом рослин і тварин певної зони та їх адаптаціями до умов життя, і лише потім – заняття в аудиторії з використанням наочного матеріалу з теми. Така схема дає досвід прямого, безпосереднього чуттєво-емоційного контакту з природними елементами, задіює в процесі навчання емоційну сферу, що піднімає освіту на новий рівень, – тим більше, що Київ та інші великі міста мають всі умови для реалізації такої схеми навчання.

Наступним етапом вдосконалення екологічної освіти має стати розвивальне, а конкретніше – **активне екоосвітнє середовище**, на територіях навчальних закладів із поступовим розширенням на всю територію міста, яке щомиті доносило б до свідомості кожного і переводило у підсвідомість знання про навколишню природу і принципи етичного ставлення до неї.

Активне екоосвітнє середовище – це середовище навчання та проживання людей, насичене екоосвітнім матеріалом, яке, постійно впливаючи на них: 1) познайомить людей із елементами рідної природи на емоційно-чуттєвому рівні; 2) донесе до них фундаментальні положення екологічної етики і в результаті навчить поважати природу як рівноправного партнера (сформує екоетичний світогляд); 3) навчить, яким же чином кожен має діяти, щоб реалізувати цю повагу на практиці.

Основними елементами активного екоосвітнього середовища є: екологічні зони, фіторекреаційні зони, міські лісосмуги, діючі зразки екотехнологій (біоплато, ветленд, дощовий садок, енергопосадка і т.д.), засоби внутрішнього дизайну приміщень ВНЗ та зовнішньої реклами екоосвітнього змісту.

Екологічна зона (екозона) – ділянка, де представлені найбільш звичайні, масові види рослин і деякі рідкісні, занесені до Червоної книги України, а також засоби збереження тварин (штучні гніздівлі, годівниці і т.д.) та надана детальна інформація про них. Але зміст цієї інформації має бути не таким сухо-науковим, як у ботанічних садах, а доступним ширшому колу людей, більш емоційним і водночас прагматичним.

На території університету «Україна», у студмістечку на вул. Львівській, 23 розпочато створення такої екозони. Ось текст інформаційної таблички форматом А4, встановленої біля одного з об'єктів (саджанця тису).

Тис ягідний (*Taxus baccata* L.), народні назви – **негній-дерево, червоне дерево.**

Вид занесено до Червоної книги України.

Вічнозелений кущ або дерево до 5 м висотою. **Вік – до 4 тисяч років!** Рoste в лісах на вапнякових ґрунтах, у скелястих гірських ущелинах в Карпатах, Прикарпатті та в Криму. Усі частини рослини отруйні, але мед із квітів тису цілющий, а яскраво-червоний після дозрівання принаслідок (арилус) (наведено кольорове фото) охоче споживається птахами. Деревина унікальна: дуже міцна, еластична, красива, не гниє навіть у воді, лише набуває темно-червоного кольору. У давнину з неї робили ядра для гармат, будували кораблі, що й спричинило масову вирубку тису ще 500 років тому. Фітонциди тису

знищують мікроорганізми у навколишньому середовищі і лікують легеневі хвороби. Використовується у ландшафтному дизайні, для чого створено багато декоративних форм (*фото*).

Фіторекреаційна зона – це зона, де шляхом насадження середовищеутворюючих і високофітонцидних рослин створюється спеціальний мікроклімат, сприятливий для відпочинку й оздоровлення людей, у тому числі людей із певними захворюваннями. Так, густо насаджені зарості глоду утворюють мікроклімат, корисний для людей із серцево-судинними захворюваннями.

Міські лісосмуги. Визначну роль у збереженні багатьох видів рослин і тварин на території нашої аграрно-індустріальної держави відіграли лісосмуги, незважаючи на те, що їх площі вкрай незначні. Створюючи фітосередовище, слугуючи екокоридорами, вони давали прихисток, їжу, можливості для міграцій і відповідно – для виживання всьому тому різноманіттю видів, яким ми поки що пишаємось. Аналогічна роль лісосмуг у містах. Змикаючись із зеленими зонами, до яких приєднуються лісосмуги з позаміських територій, вони створюють і середовище проживання, і екокоридори крізь місто. Звичайно, це мають бути повноцінні густі, багатоярусні насадження дерев і кущів, що змикаються кронами та едасферами і відповідно формують фітосередовище, а не ті жалюгідні пунктирні лінії із напівмертвих хворих деревець, що ще залишились у Києві [3, с. 143].

Екотехнології. Екологічні або природоподібні технології побудовані на основі процесів, характерних для природи, інколи як їх пряме продовження. Не тільки фахівць-еколог, а й будь-яка сучасна людина має знати про них, щоб використовувати при потребі. Найактуальнішими для України екотехнологіями є біоплато, ветленд, дощовий садок, енергопосадки та ін. Вони детально описані у спеціальній літературі, регулярно представляються на наукових форумах, але мало відомі широкому загалу, тому обов'язково мають популяризуватись у активному екоосвітньому середовищі.

Засоби внутрішнього дизайну приміщень ВНЗ та зовнішньої реклами екоосвітнього змісту. У деяких ВНЗ усі студенти добре знають Золоте правило моралі («Чини з іншими так, як хочеш, щоб чинили з тобою») тому, що воно написано на плакаті біля входу. Це підтверджує, що реклама – рушій, і не тільки торгівлі. Методи інформаційних впливів для глибокого закарбування в пам'яті та підсвідомості людей певних знань давно відпрацьовані рекламистами. Їх досягнення поки що є в основному шкодочинними стосовно природи, оскільки вони пропагують культ надспоживання. Але за допомогою тих же технологій можна доносити до людей висловлювання Швейцера: «Зробіть щось хороше – і люди наслідуватимуть вас»; «Я – життя, що прагне жити серед життя, що прагне жити»; «Допомагаючи комасі, я спокутую вину людства за вчинені проти природи злочини»; Леопольда «Будь-який непомітний вид може виявитись тим гвинтиком, без якого зупиниться увесь величезний механізм Природи...» і т.д.

Необхідно показати також невирішені екологічні проблеми сучасності та здійснити запит на їх вирішення за принципом: «кожна проблема – це нерозпізнана можливість», щоб активізувати творчий потенціал студентів.

Такий підхід повністю відповідає як букві і духу Болонського процесу, так і положенням Маєр-Абіха про «плекання відчуттів» як єдино можливий шлях до сталого розвитку.

Висновки. 1. Для переходу до сталого розвитку необхідно змінити антропоцентричний світогляд народу на екоцентричний або екоетичний.

2. Ключова роль у цьому належить системі освіти, що має познайомити людей (і в першу чергу – студентів) із елементами рідної природи на емоційно-чуттєвому рівні, навчити поважати природу як рівноправного партнера і показати, як реалізувати цю повагу на практиці.

3. Для виконання цих завдань необхідно створити активне екоосвітнє середовище, основними елементами якого є екологічні зони, фіторекреаційні зони, міські лісосмуги, діючі зразки екотехнологій (біоплато, ветленд, дощовий садок, енергопосадка і т.д.),

засоби внутрішнього дизайну приміщень ВНЗ та зовнішньої реклами екоосвітнього змісту.

Література:

1. Маєр-Абіх Клаус Міхаель. Повстання на захист Природи: від доквілля до спільнотвiту / Маєр-Абіх Клаус Міхаель; пер. з нім. Єрмоленка А. – К.: Лібра, 2004. 187 с.
2. Марушевський Г. Б. Етика збалансованого розвитку: Монографія /Георгій Борисович Марушевський. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2008. – 440 с.
3. Мовчан В.О. Збереження і відтворення біорізноманіття у містах // Природно-ресурсний потенціал збалансованого (сталого) розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 19-21 квітня 2011 р.): у 2 т. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2011. – Т. 1, с. 141 – 144.4. Сасенко Т.В. Освіта екобезпечного інформаційного суспільства: проблеми і перспективи. Монографія / Тетяна Василівна Сасенко. – К.: Освіта України. – 2008. – 290 с.

Розглядається можливість формування екоетичного світогляду студентів за допомогою створення активного екоосвітнього середовища, яке доносить до кожного знання про оточуючу природу і принципи етичного відношення до неї.

Ключові слова: екологічна освіта, сталий розвиток, активне екоосвітнє середовище.

Рассматривается возможность формирования экоэтического мировоззрения студентов при помощи создания активной экообразовательной среды, несущей знания о природе рядом и принципы этического отношения к ней.

Ключевые слова: экологическое образование, устойчивое развитие, активная экообразовательная среда.

The article is dedicated to consideration of possible methods to form students' attitude to nature and world around them on ecoethical bases through creating active ecoeducative surrounding that can bring each student knowledge about nature around and of ethical attitude to it.

Keywords: environmental education, sustainable development, active learning environment.